

Istoria cercetărilor arheologice la Ulpia Traiana Sarmizegetusa cu derularea sumară a rezultatelor obținute poate fi cuprinsă într-o adevărată carte. Afirm acest lucru întrucât săpături, este adevărat cu alt scop decât cel științific, s-au întreprins la Ulpia Traiana încă în timpul regelui Matia Corvin când se transportă de aici inscripții și obiecte de artă. În urmă cu 490 de ani canonicul Ioan Meserzius din Alba Iulia identifică ruinele, impozante încă pe vremea aceea, de la Grădiștea de Hațeg ca aparținând Coloniei Ulpia Traiana Sarmizegetusa¹ Veacuri de-a rândul aceste ruine au servit apoi ca sursă de materiale de construcție pentru locuitorii mai mult sau mai puțin bogăți din regiune, ca sursă de obiecte de artă, inscripții, elemente de arhitectură cu rol decorativ pentru potențații vremii și pentru colecționari. Inscripțiile și statuile Sarmizegetusei decorau castele și palate din Transilvania din Praga, Viena și Budapesta. Distrugerea sistematică a atins apogeul la începutul secolului al XIX - lea în urma săpăturilor anuale întreprinse aici de baronul Nopcsa, prefectul districtului de atunci, cu scopul găsirii comorilor ascunse de ruine. Oamenii de cultură ai vremii, îngrijorați de ceea ce se întâmplă, nu numai la Sarmizegetusa dar și în alte situri istorice ale Hunedoarei, înființează în 1880 Societatea de istorie și arheologie a districtului Hunedoara². Această Societate, care va întreprinde săpături în multe localități din județ înființează și actualul Muzeu din Deva. Săpăturile sistematice de la Sarmizegetusa încep în anul 1881 sub conducerea lui Kiraly și Teglas Gabor prin identificarea și cercetarea integrală a două temple situate la est de orașul antic: *mithreum-ul* și templul sirian³. În anii care urmează sunt dezvelite noi monumente printre care locuințe, terme, temple⁴ Pentru a salva ceea ce mai rămăsese din amfiteatru, Societatea arheologică din Deva cumpără terenul în anul 1888 și decopertează ruina între anii 1890- 1893⁵. Amfiteatrul este ultimul mare monument cercetat de Societate a cărei activitate scade simțitor după 1893. Încercări de reluare a săpăturilor cu rezultate neglijabile se fac în anii 1906, 1907, 1911, 1913⁶. Desigur prin activitatea pe care a desfășurat-o la Sarmizegetusa, Societatea arheologică devenă a avut o contribuție importantă în salvarea unor monumente, în achiziționarea a numeroase piese arheologice și epigrafice care au constituit nucleul Muzeului din Deva, în editarea unui anuar al Societății, dar nu se poate spune același lucru în ce privește prelucrarea rezultatelor cercetărilor și topografia acestora.

Imediat după Unire după cum afirmă Constantin Daicoviciu lumea științifică românească este preocupată de reluarea cercetărilor sistematice la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Dorința devine realitate abia în anul 1924 grație unei donații de 100.000 lei făcută de Aristide Blank Muzeului din Deva⁷. Conducerea și organizarea lucrărilor îi revine tânărului C. Daicoviciu, care, înainte de începerea efectivă a cercetărilor

¹ IDR III/2, p.11.

² Kun 1882, p. 142 – 161; Ballum 1908, p. 18-40, 97-129; Daicoviciu 1924, p. 226-231; Lazăr 1982-1983, p. 45-54; Firczak, Andruș 1992-1994, p. 911-940.

³ Kiraly 1886; Teglas 1906, p. 321-330; Daicoviciu Alicu 1982, p. 59-74; Rusu-Pescaru, Alicu 2000, p. 81-90.

⁴ Daicoviciu 1924, p. 227-231.

⁵ Kiraly 1894, p. 122-129; Szinte 1893-1896, p. 35-37.

⁶ Daicoviciu 1924, p. 231-232.

⁷ Daicoviciu 1924, p.224.

încearcă să localizeze săpăturile predecesorilor săi. Încercările sale nu sunt încununate de prea mult succes reușind să întocmească doar o hartă orientativă cu monumentele săpate sau identificate în secolul anterior.

Începând cu anul 1924 activitatea arheologică la Ulpia Traiana se desfășoară pe trei direcții: săpături sistematice, conservare și restaurarea monumentelor dezvelite și valorificarea rezultatelor.

Săpăturile sistematice au debutat cu cercetarea între anii 1924 – 1928 a ceea ce C. Daicoviciu a numit Palatul Augustalilor și Forul roman⁸.

Rezultatele obținute în urma săpăturilor sunt de excepție deoarece aduc informații importante privind istoria orașului antic și se dezvelește unul dintre cele mai impozante monumente romane din Dacia. Din păcate C. Daicoviciu, intrat în vârtoarea vieții, nu reușește să finalizeze cercetarea acestor monumente sperând până în ultima clipă că va găsi timp, el sau elevii lui, să le cerceteze integral. Abia în 1979 fiul său H. Daicoviciu reia săpăturile în For și *Aedes Augustalium* cu rezultate surprinzătoare în sensul că faze de construcție și nivele mai vechi au fost surprinse în primele sondaje⁹.

Dorința lui H. Daicoviciu de a continua cercetarea tatălui său a fost împiedicată nu de amploarea cercetării ci de inexistența atunci, a unei Comisii a Monumentelor Istorice care să preia lucrările de conservare și restaurare a monumentului pe măsura dezvelirii sale. Și el a sperat că odată, când vremurile se vor îndrepta, va finaliza această cercetare complexă și de durată dar a dispărut prematur fără a avea satisfacția dorinței împlinite.

Cercetarea exhaustivă a Palatului Augustalilor a fost preluată cu câțiva ani în urmă de un colectiv al Universității din Cluj condus de un elev și prieten al celor doi mari dispăruți, Ioan Piso¹⁰. Acest colectiv efectuând o săpătură modernă reușește să demonstreze că ceea ce C. Daicoviciu a numit Palatul Augustalilor este de fapt al doilea for al orașului. Deosebit de importante sunt descoperirile din acești ani care aduc informații privind istoria de început a orașului, viața municipală, economia și arhitectura urbană.

După o întrerupere de 6 ani, în anul 1934 C. Daicoviciu, reia în colaborare cu Octavian Floca săpăturile la Sarmizegetusa abordând de data aceasta un monument a cărui cercetare începuse în secolul precedent.

Este vorba de singurul amfiteatru cunoscut atunci din Dacia. Lucrările durează trei campanii, monumentul este dezvelit integral fără a se publica detaliat rezultatul cercetărilor¹¹. Primele dubii privind finalizarea cercetării acestui monument apar în 1975 cu ocazia începerii săpăturilor la *Schola Gladiatorum*¹². Mai multe sondaje efectuate în zona monumentului și în interiorul său au demonstrat apoi că multe din aspectele de ordin istoric și arheologic nu au fost lămurite. Săpături de amploare au început aici în 1993 cu rezultate neașteptate. S-a demonstrat existența unui amfiteatru mai vechi, de lemn datând din anii de început ai urbei¹³.

⁸ Daicoviciu 1924, p. 242-243, Daicoviciu 1927-1932, p. 516-555.

⁹ Daicoviciu și colab., p. 276-278.

¹⁰ Piso, Diaconescu 1985-1986, p. 161-183; Etienne, Piso, Diaconescu 1990a, p. 273-296; Etienne, Piso, Diaconescu 1990b, p. 91-113.

¹¹ Daicoviciu 1932-1938, p. 395-403.

¹² Daicoviciu și colab. 1979, p. 139-143; Daicoviciu și colab. 1982, p. 124; Alicu și colab. 1989-1993, p. 443-446.

¹³ Alicu 1997.

În paralel cu cercetarea amfiteatrului în anul 1934 și 1936 se dezvelesc alte două monumente interesante: mausoleul Aureliilor în necropola estică și o villa la nord de oraș¹⁴.

După 1937 urmează o lungă perioadă în care săpăturile sunt sporadice și sunt întreprinse numai de O Floca. Unele dintre ele au caracter de salvare cum sunt mormintele descoperite în curtea actualei Primării sau un cuptor de ars cărămizi din punctul Delișor¹⁵. Ultima săpătură sistematică întreprinsă de O. Floca în zonă nu mai este în oraș, ci la 2 Km, sud – vest în hotarul localității Hobița unde în anul 1948 cercetează o nouă *villa rustica*¹⁶.

Săpăturile sunt reluate abia în anul 1973 sub conducerea lui Hadrian Daicoviciu. Impuse de necesitățile de sistematizare a localității acestea au debutat cu sondaje pentru stabilirea limitelor așezării antice. S-a demonstrat atunci că suprafața locuită este mult mai întinsă decât se credea, ocupând peste 100 ha. În cele 30 de campanii dintre care 12 au fost conduse de Prof. H. Daicoviciu au fost săpate șapte temple, sistemul defensiv al orașului, drumuri, morminte și incinte funerare în două dintre necropole, cuptoare de ars cărămizi și ceramică, un atelier de sticlărie, o moară, locuințe, un *horreum*, palatul procuratorului financiar, forul, amfiteatrul. S-a făcut prima ridicare topografică a întregii așezări și s-a lămurit organizarea urbană. S-a identificat latura de vest a castrului care a precedat orașul, s-au adus informații noi privind istoria orașului, economia, producția, organizarea urbană, activitatea edilitară, viața municipală, rolul său în istoria provinciei, comerțul etc.

În proiectele de perspectivă ale colectivelor de cercetare care lucrează la Ulpia Traiana Sarmisegetuza se preconizează finalizarea cercetărilor din For și zona muzeului vechi, în următorii trei ani urmând apoi dezvelirea integrală a insulei care cuprinde *horreum-ul* și palatul procuratorului financiar în zona *intra muros* și a edificiilor din incinta sacră în zona, *extra muros*.

Activitatea de conservare și restaurare a fost de asemenea în atenția cercetătorilor de la Sarmisegetuza. C. Daicoviciu ia primele măsuri pentru conservarea monumentelor pe care le-a dezvelit, consolidând în 1937 cu ciment zidurile de la Palatul Augustalilor și amfiteatru. Tot la Palatul Augustalilor construiește acoperișuri deasupra camerei de tezaur și a intrării dinspre For¹⁷.

Lucrările de amploare pentru restaurarea amfiteatrului sunt întreprinse de DMI între 1964 – 1967 cu grave erori și fără o cercetare prealabilă.

În 1993 s-a elaborat un proiect de reconstituire a amfiteatrului, respins din motive subiective credem noi de Comisia Monumentelor Istorice.

La reluarea săpăturilor din 1973 s-a pus imediat problema conservării monumentelor care se dezvelesc și începând din anul următor în fiecare an s-au consolidat și conservat obiectivele cercetării, reușindu-se realizarea unei esplanade arheologice, împrejmuită și supravegheată¹⁸. Reforma agrară din 1990 a adus mari prejudicii atât monumentelor cât și publicului vizitator.

Valorificarea cercetărilor s-a făcut prin cele două metode clasice. Expunerea obiectelor găsite și publicarea rezultatelor investigației arheologice.

¹⁴ Daicoviciu, Floca 1973, p. 1-23; Floca 1937, p. 25-43.

¹⁵ Floca 1941, p. 30-41; Floca 1941-1944, p. 431-440.

¹⁶ Floca 1953, p. 737-754.

¹⁷ Alicu 1987, p. 63-63.

¹⁸ Alicu 1976, p. 141-161.

Lui C. Daicoviciu i se datorează existența Muzeului din Sarmizegetusa¹⁹. La sugestia sa în anul 1924 Muzeul din Deva cumpără o clădire la Sarmizegetusa în care sunt imediat amenajate două săli de expoziție. Săpăturile derulate în perioada interbelică îmbogățesc muzeul care va ocupa întreaga clădire. Obiectele găsite în campaniile de după 1973 fac ca această clădire să devină neîncăpătoare. Prin străduința prof. Hadrian Daicoviciu în 1982 se obține o nouă clădire pentru muzeu, mult mai spațioasă și adecvată acestei destinații.

În cei zece ani de săpături numărul obiectelor de interes arheologic a crescut de la 1700 la 25.000 de piese iar astăzi se apropie de 45.000.

În acest an se împlinesc 80 de ani de săpături românești la Sarmizegetusa și înființarea muzeului Ulpian.

Rezultatele obținute în numeroasele campanii de săpături din secolul al XX-lea au prilejuit apariția a numeroase lucrări, studii, articole și cărți. Despre Sarmizegetusa s-a scris mult, de mulți cercetători români și străini. Între anii 1919-1973 au fost publicate un număr de 159 de studii cu referire directă la Ulpia Traiana, iar între 1973-2004 peste 350 de lucrări însumând mii de pagini²⁰.

Au fost publicate practic toate monumentele figurate de piatră, piesele de bronz, ceramică, inscripțiile, s-au elaborat studii de monumente, de arhitectură, studii privind religiile, viața economică, populația orașului, studii de urbanistică.

Încă din 1973, la Sarmizegetusa a fost creat un șantier școală. Aici și-au început activitatea în calitate de studenți numeroși cercetători ai epocii romane consacrați acum, în țară și străinătate.

Schimbările de studenți și cercetători cu universități sau muzee din Polonia, Elveția, Franța, Anglia, Germania, Statele Unite, au conferit șantierului de la Ulpia Traiana valențe internaționale. Importanța lui, care a depășit cu mult caracterul național presupune o atenție deosebită și impune cu necesitate continuarea pe scară largă a cercetărilor, a conservării și restaurării monumentelor dezvelite precum și crearea unui muzeu de sit arheologic modern.

Bibliografie

Alicu 1976	– D. Alicu, în <i>ActaMN</i> , 1/3, p. 141-161.
Alicu 1987a	– D. Alicu, în <i>RMMMIA</i> , 1, p. 63-63.
Alicu 1987b	– D. Alicu, în <i>RMM</i> , 2, p. 43-45.
Alicu, Cociș 1987-1988	– D. Alicu, S. Cociș, în <i>ActaMN</i> , 24-25, p. 589-614.
Alicu și colab. 1989-1993	– D. Alicu și colab. în <i>ActaMN</i> , 26-30, I/2, p. 443-446.
Alicu 1997	– D. Alicu, <i>Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Amfiteatrul I</i> , Cluj- Napoca.
Ballum 1908	– E. Ballum, în <i>HTRTÉ</i> , 18, p. 18-129.
Daicoviciu 1924	– C. Daicoviciu, în <i>Dacia</i> , 1, p. 226-231.
Daicoviciu 1927-1932	– C. Daicoviciu în <i>Dacia</i> 3-4, p. 516-555.

¹⁹ Alicu, în *RMM*, 2, 1987, p. 43-45.

²⁰ Alicu, Cociș 1987-1988, p. 589-614.

- Daicoviciu 1932-1938 – C. Daicoviciu, în *ACMIT*, 4, p. 395-403.
- Daicoviciu, Floca 1973 – C. Daicoviciu, O. Floca, în *Sargetia*, 1, p. 1-23.
- Daicoviciu și colab. 1979 – H. Daicoviciu și colab., în *Sargetia*, 14, p. 139-143.
- Daicoviciu și colab. 1982 – H. Daicoviciu și colab., în *MCA*, Vaslui, p. 124.
- Daicoviciu 1980 – H. Daicoviciu și colab., în *MCA*, Tulcea, p. 276-278.
- Daicoviciu, Alicu 1982 – H. Daicoviciu, D. Alicu, în *ActaMN*, 19, p. 59-74.
- Etienne, Piso, Diaconescu 1990a – R. Etienne, I. Piso, A. Diaconescu, în *Revue des etudes anciennes*, 92, p. 273-296.
- Etienne, Piso, Diaconescu 1990b – R. Etienne, I. Piso, A. Diaconescu, în *Academie des Inscriptions et Belles-Lettres*, Paris, p. 91-113.
- Firczak, Andruș 1992-1994 – G. Firczak, R. Andruș în *Sargetia*, 25, p. 911-940.
- Floca 1937 – O. Floca în *Sargetia*, 1, p. 25-43.
- Floca 1941 – O. Floca, în *Sargetia*, 2, p. 30-41.
- Floca 1941-1944 – O. Floca, în *Dacia*, 9-10, p. 431-440.
- Floca 1953 – O. Floca, în *Materiale*, 1, p. 737-754.
- Kiraly 1886 – P. Kiraly, *A Sarmizegetusai mithraeum, Budapest*.
- Kiraly 1894 – P. Kiraly, *Dacia Provincia Augusta*, Nagybecskerek, p. 122-129;
- Kun 1882 – R. Kun, în *HTRTE*, 1, p. 142 – 161.
- Lazăr 1982-1983 – M. D. Lazăr, în *Sargetia*, 16-17, p. 45-54.
- Piso, A. Diaconescu 1985-1986 – I. Piso, A. Diaconescu, în *ActaMN*, 22-23, , p. 161-183.
- Rusu-Pescaru, Alicu 2000 – A. Rusu-Pescaru, D. Alicu, *Templele romane din Dacia*, Cluj-Napoca, p. 81-90.
- Teglas 1906 – G. Teglas, în *AÉ*, 26, p. 321-330.
- Szinte 1893-1896 – G. Szinte, în *HTRTE*, 8, p. 35-37.

80 YEARS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT ULPIA TRAIANA SARMISEGETUSA

Abstract

To related the history of excavations at Ulpia Traiana Sarmizetusa represent a difficult job. Here we have tried to point some general aspects of the recherches on that site.

